CYPERNS VEJ TIL SELVSTÆNDIGHEDEN

Af ERIK RESKE-NIELSEN

Den 16. august 1960 blev Cypern proklameret som en selvstændig stat. Dermed bragte man 82 års britisk styre til ophør, og effektuerede de beslutninger, de implicerede parter var enedes om gennem overenskomsterne i Zürich og London i begyndelsen af 1959. En blodig strid mellem de britiske styrker på øen og en del af dennes befolkning og mellem cyprioterne indbyrdes var afsluttet. En ny stat var blevet født – og var kommet til verden på det ejendommelige grundlag, at den ikke var produkt af et folks drømme og vilje. Republikken Cypern fremtræder som resultat af et kompromis mellem stridende interesser og bringer af den grund andre moderne kunstige statsdannelser i erindring, men med den forskel, at Cypern som et ørige udgør en naturlig geografisk enhed.

Cypern er Middelhavets trediestørste ø og er beliggende 60 km fra den tyrkiske kyst. Til Syrien er afstanden 90 km og til Ægypten 360 km. Den nærmeste græske besiddelse, Rhodos, ligger 400 km fra Cypern. Øen er vanskeligt tilgængelig og har kun få havne, hvoraf de vigtigste er Famagusta og Limassol. Befolkningen er opgjort til 550.000 (1958), hvoraf 78,8 % græske cyprioter, 17,5 tyrkere og 3,7 % forskellige andre nationaliteter, hovedsagelig armeniere. Religiøst tilhører-græsk-cyprioterne den ortodokse kirke og tyrkerne Islam.

Cyperns økonomi er især baseret på landbrug og minedrift, idet 42 % af befolkningen er beskæftiget i det førstnævnte erhverv, som også står for 34 % af eksportindtægten, mens udførslen af mineraler indbragte 53 %. Af råstofferne er svovlkis og kobber vigtigst, mens appelsiner rangerer øverst på listen over udførte landbrugsprodukter. Der findes kun lidt industri, og et af den nye stats hovedproblemer er, hvordan den skal kunne brødføde sig selv. Underskuddet på handelsbalancen er betragteligt; værdien af udførslen andrager normalt kun halvdelen af importen.

DET BRITISKE STYRE

Cypern blev oprindelig koloniseret af fønikerne og senere af grækerne. Øen hørte længe under det byzantinske rige. I en del af middelalderen var Cypern stort set samlet under eet dynasti, men i dens slutning gjorde venezianerne sig til herrer på øen. 1571 blev den erobret af tyrkerne, der

beholdt den, indtil Disraeli i 1878 umiddelbart før Berlinkongressen gennemtrumfede, at den blev underlagt britisk administration mod, at Storbritannien bistod sultanen i forsvaret af tyrkisk territorium mod Rusland. Formelt beholdt Tyrkiet suveræniteten over Cypern. Først efter at det osmanniske rige i 1914 havde sluttet sig til centralmagterne i 1. verdenskrig annekterede Storbritannien øen, som derefter i 1925 fik status som en britisk kronkoloni.

Storbritanniens interesse i Cypern skyldtes ene og alene dens strategiske beliggenhed. Den blev et led i den lange kæde af britiske støttepunkter fra England til Indien gennem Suezkanalen, selv om øen i betydning ikke kunne måle sig med baser som Gibraltar, Malta og Suez. Hensynet til sikringen af imperiets »livslinie« bevirkede, at Storbritannien holdt fast på Cypern til trods for, at den ellers var uden værdi. Herved skuffede englænderne også græske forhåbninger om, at den britiske regering ville overdrage Cypern til Grækenland på samme måde som englænderne i 1863 havde skænket grækerne de joniske øer. I 1915 havde englænderne ganske vist tilbudt Grækenland øen, men på betingelser, som den daværende græske regering ikke kunne acceptere.

Da Cypern i 1925 blev britisk kronkoloni, fik det friere forhold end under tyrkervældet. Der blev gennemført en ny forfatning og et tidligere indstiftet lovgivende råd blev udvidet til 24 personer, hvoraf ni skulle udpeges af øens britiske guvernør, mens græsk-cyprioterne valgte tolv og de tyrkiske cyprioter tre. Al virkelig magt beroede dog hos de britiske myndigheder.

Ordningen tilfredsstillede ikke befolkningen, som krævede fuld autonomi. Bag dette krav lå hos græsk-cyprioterne ønsket om at få øen sluttet sammen med Grækenland – eller med andre ord at gennemføre »enosis«. I 1931 kom det til de første sammenstød mellem enosistilhængere og englænderne, som slog hårdt ned på urostifterne. Mange græsk-cyprioter måtte gå i fængsel, mens andre flygtede til Grækenland. 1925-forfatningen blev suspenderet, og den folkevalgte cypriotiske forsamling sat til side, ligesom presse-, ytrings- og forsamlingsfriheden blev indskrænket.

Tvangsforanstaltningerne affødte øget misstemning mod britterne, og samtidig tiltog den sociale spænding på Cypern. En hovedårsag hertil var den kraftige befolkningstilvækst, der resulterede i, at folketallet i tiden 1881–1947 blev tredoblet – og det til trods for, at 90.000 cyprioter udvandrede fra øen og bosatte sig i det britiske statssamfund. Landbruget kunne ikke beskæftige flere personer end tidligere, og resultatet blev, at der fandt en indvandring sted til byerne, som imidlertid heller ikke bød på tilstrækkelige erhvervsmuligheder. Følgelig opstod der i byer som Nicosia, Famagusta og Limassol et proletariat, hvor både den chauvinistiske enosis-agitation og kommunistisk propaganda fandt grobund.

I 1946 syntes en ny tid at bryde frem for Cypern såvel som for andre

britiske besiddelser. Arbejderpartiet havde sejret ved underhusvalget i 1945, og Clement Attlee havde dannet en labour-regering, som på sit reformprogram havde en ændring i koloniernes forhold. I 1946 fremlagde koloniminister Creech Jones regeringens Cypernplan. Den omfattede amnesti for politiske fanger og landflygtige og en forfatning, ligesom Cyperns bisper fik tilladelse til at vælge en ny indehaver af ærkebispesædet, som ellers havde stet vakant i nogen tid. Desuden iværksatte englænderne en 10-årig udviklingsplan for Cypern. Til gengæld forlangte den britiske regering, at cyprioterne skulle frafalde kravene om enosis og om fuldt selvstyre.

Det var den britiske regerings hensigt, at den nye forfatning skulle udarbejdes i forståelse med cyprioterne, men ærkebiskop Leontinos gik imod det påtænkte samarbejde. Også græsk-cyprioternes venstrefløj vægrede sig og krævede ensidigt »enosis« som eneste løsning på Cypernproblemet. Derpå afbrød de britiske myndigheder forhandlingerne, men satte alligevel amnestien i kraft, ligesom man udpegede råd, der skulle virke for den økonomiske udviklingsplan. Men heller ikke på det punkt ønskede græsk-cyprioterne samarbejde og boycottede derfor de nye institutioner. Makarios III, der nu var blevet Cyperns ærkebiskop, erklærede rent ud, at man ikke ville gå på kompromis. Enosis var den eneste acceptable ordning, og reformer betød intet sammenlignet hermed. Denne opfattelse fandt han underbygget af en illegal afstemning, som han i 1950 havde arrangeret blandt græsk-cyprioterne og som havde vist næsten fuldstændig enighed om, at man ønskede tilslutning til Grækenland. Makarios' holdning var af afgørende betydning. Ærkebiskoppen havde under det tyrkiske overherredømme hævdet sig ikke blot som de kristnes åndelige leder, men også som græsk-cyprioternes nationale fører. Derfor havde hans ord særlig vægt, og det gjaldt ikke mindst efter, at man havde valgt Makarios III til embedet, idet cyprioterne med ham havde fået en mand med udpræget politiske evner i ærkebispesædet. Kunne nogen være i tvivl herom, fremgik det af, at han hurtigt fik skabt enighed og samarbejde mellem de mange græsk-cypriotiske organisationer og partier, der tidligere havde modarbejdet eller direkte bekæmpet hinanden. Herigennem fik Makarios blandt andet mulighed for at benytte fagforeningerne som redskab i kampen mod englænderne.

ÅBEN KONFLIKT FRA 1954

Den i forvejen spændte situation blev yderligere tilspidset i 1954. Det skyldtes hovedsagelig to forhold, nemlig en ændring i Storbritanniens strategiske position i det østlige Middelhavsområde og et nyt britisk tilbud om en forfatningsændring. Den 28. juli 1954 fremsatte Anthony Eden en erklæring om, at den britiske regering var naaet til enighed med den ægyp-

tiske om, at Storbritannien på nærmere angivne betingelser skulle rømme Suez-basen i løbet af 20 maaneder, og samme dag offentliggjorde den britiske minister for kolonianliggender, Henry Hopkinson et tilbud om en ny Cypernforfatning med øget selvstyre hovedprincip. Af erklæringen fremgik det imidlertid, at den britiske regering anså Cyperns strategiske betydning for alt for stor til, at man kunne acceptere nogen ændring i suveræniteten over øen, og med god grund formodede cyprioterne, at Cypern tværtimod at blive af mindre interesse ville blive af større, når englænderne rømmede Suez. Det naturlige britiske hovedkvarter for det østlige Middelhavsområde og Mellemøsten ville blive Cypern, når Union Jack ikke længere vajede over Suez. Svaret herpå måtte fra enosis-folkenes side blive en skærpelse af kampen mod englænderne i erkendelse af, at Cyperns tilslutning til Grækenland næppe foreløbig ville kunne realiseres, hvis øen fik større strategisk betydning for Storbritannien, og de britiske militære anlæg blev udvidet med henblik på at erstatte den tabte Suez-position. Derfor afviste Makarios Hopkinsons forfatningsreform og appellerede til græsk-cyprioterne om ikke at samarbejde med englænderne. De, der gjorde det, ville blive stemplet som forrædere. Kort tid i forvejen havde desuden feltmarskal Papagos' regering i Athen besluttet at forelægge Cypern-problemet for FNs generalforsamling. Det skete i efteråret 1954, men sagen blev afvist som uvedkommende af forsamlingens flertal.

I stedet tog græsk-cyprioterne nye midler i anvendelse, idet der blandt dem blev dannet en hemmelig organisation ved navn EOKA, der planlagde terror- og guerillaaktioner mod englænderne. EOKAs første mere bemærkelsesværdige handling var sprængningen af den britiske militære radiosender den 1. april 1955. Dermed var signalet givet til en lang række sabotager og attentater, som sammen med britiske modaktioner kom til at medføre, at Cypern og dens beboere i de næste fire år levede i en atmosfære af terror og frygt, og at omkring 600 menneskeliv gik tabt. EOKAs militære leder var den græske oberst Grievas, der tidligere havde gjort sig gældende indenfor den højreorienterede modstandsbevægelse mod tyskerne i Grækenland,men der kan efterhånden ikke herske tvivl om, at Grievas arbejdede snævert sammen med Makarios, og at denne må betragtes som EOKAs politiske leder. Dette blev hævdet af britterne i et hvidbogsmateriale i 1956, men nok så væsentligt er det, at man i 1959 så EOKA-folkene følge Makarios' bud og nedlægge våbnene efter Londonoverenskomsten, selv om denne ikke bragte den »enosis«, man havde krævet og kæmpet for.

EOKA-oprøret kunne ikke komme helt bag på englænderne. I januar 1955 havde de beslaglagt et græsk motorskib, som forsøgte at landsætte en ammunitionslast på Cypern, og da man stillede besætningen for retten, kom det til de alvorligste optøjer, man havde oplevet på øen siden 1931.

Det stod dog hele tiden klart, at EOKA-folkene ikke havde tilstrækkelig militær styrke til at kunne fordrive englænderne fra Cypern, og selv om guerilla-krigerne tydeligt nok nød de fleste græsk-cyprioters sympati, var det britiske greb om øen så stærkt, at civilbefolkningen som sådan ikke kunne tænkes at ville rejse åbent oprør. Med 30.000 britiske soldater på øen og med denne isoleret fra omverdenen var der ingen udsigt til at en regulær opstand kunne lykkes.

Hensigten med EOKAs krigsførelse var derfor hovedsagelig at gøre Cypernproblemet til et internationalt anliggende, hvorved man håbede at kunne påtvinge Storbritannien en løsning gennem De forenede Nationer eller på anden måde. FN-generalforsamlingens afvisning af sagen i 1954 var et hårdt slag for enosis-tilhængerne, men det var indlysende, at Storbritannien ikke ville lade Cypernproblemet afgøre af dette forum, hvor Sovjetunionen og andre magter havde mulighed for at øve indflydelse. Derimod måtte det anses for mindre usandsynligt, at den britiske regering vedvarende ville kunne afvise Grækenland, der var Storbritanniens forbundsfælle i atlantpagten, og som ville kunne spille på fælles NATO-interesse i det østlige Middelhav.

FORHANDLINGER OG SKÆRPET KONFLIKT

Derfor tog englænderne konflikten op til behandling, idet den britiske regering indbød Grækenland og Tyrkiet til forhandlinger i London i august 1955. Her forelagde englænderne nye forslag om en forfatningsændring, som indebar ret væsentlige indrømmelser i forhold til den foregaaende britiske plan, idet det cypriotiske parlament nu skulle have et folkevalgt flertal, mens den tyrkiske minoritet tilsikredes et bestemt antal mandater. Desuden skulle den udøvende magt i nogen grad overgå til cyprioterne, for så vidt som alle ministerier skulle besættes med øens egne indbyggere med undtagelse af udenrigs-, forsvars- og sikkerhedsanliggender. Harold Macmillan, der forelagde det britiske forslag, ønskede, at de tre lande skulle påtage sig et fælles ansvar for, at aftalen blev ført igennem, og at en britisk-græsk-tyrkisk komité skulle øve kontrol med forholdene på øen. Men den græske regering stod fast på, at kun fuld selvbestemmelsesret – heri indbefattet retten til enosis – var en tilfredsstillende løsning. Overfor dette påberåbte Tyrkiet sig Lausannetraktaten 1923 og krævede garantier for, at enosis ikke blev gennemført. Modsætningerne var uforenelige, og for Storbritanniens vedkommende erklærede Macmillan, at det »ikke accepterer selvbestemmelsesprincippet som en ret, der kan bringes i anvendelse overalt . . . Undtagelser må findes under hensyntagen til geografiske, traditionelle, historiske, strategiske og andre hensyn.«

Den 7. september 1955 brød Londonkonferencen sammen, og allerede dagen i forvejen blev det tydeligt tilkendegivet, at Cypernproblemet var

trådt ind i en ny og farlig fase. I tyrkiske byer – navnlig Istanbul og Smyrna – udbrød der anti-græske optøjer, og samtidig appellerede Makarios til græsk-cyprioterne om at gaa over til passiv modstand mod englænderne. Adskillige gik dog videre. Britiske soldater blev angrebet, det britiske institut i Nicosia blev brændt og en generalstrejke proklameret. Kort efter afviste FNs generalforsamling igen et græsk forslag om at sætte Cypern på dagsordenen, men tværtimod at kølne gemytterne, blev afslaget signal til nye uroligheder, som Storbritannien besvarede med at sende troppeforstærkninger til øen og med at overdrage guvernørposten til feltmarskal Sir John Harding.

Den nye britiske guvernør tog hårdere fat end forgængeren og var øjensynligt indstillet på at slå den cypriotiske modstand ned. Den 26. november 1955 indførte han undtagelsestilstand på Cypern, men uden andet resultat foreløbig, end at græsk-cyprioterne yderligere øgede deres anti-britiske aktivitet med henblik på at få den selvbestemmelsesret anerkendt, som skulle føre frem til enosis. Det kom dog til forhandlinger mellem Makarios og Harding, ligesom den britiske koloniminister Lennox-Boyd kom til Cypern for at deltage i overvejelserne med græsk-cyprioterne og med det tyrkiske mindretal. Fra britisk side tilbød man nu udstrakt selvstyre for Cypern og en endelig løsning, når det tyrkiske mindretals stilling var blevet sikret. Til gengæld skulle Makarios gøre sin indflydelse gældende for at sætte en stopper for EOKAs aktivitet. I begyndelsen af marts 1956 brød forhandlingerne imidlertid sammen, bl. a. fordi Makarios afviste at anbefale indstilling af voldshandlingerne, før der var sluttet en bindende aftale om Cyperns fremtid og forfatning.

Få dage efter forhandlingernes sammenbrud foretog de britiske myndigheder på Cypern et drastisk skridt. Den 9. marts 1956 arresterede englænderne ærkebiskop Makarios, biskoppen af Kyrenia og to andre græsk-cypriotiske gejstlige og deporterede dem til Seychellerne. Aktionen blev motiveret med, at man i de dagbøger, man havde erobret fra EOKA-lederen, oberst Grievas, havde stærke beviser for, at de arresterede var dybt implicerede i terrorist-kampagnen mod englænderne og mod de græsk-cyprioter, der samarbejdede med de britiske myndigheder.

Deportationerne gav anledning til en intensivering af konflikten. Guvernør Harding beordrede således, at støjsendere skulle sættes ind mod udsendelserne fra Athen radio, uanset at Grækenland var allieret med Storbritannien i NATO. EOKA forsøgte på sin side at rydde Harding af vejen, men attentatet mislykkedes. En ny skærpelse fulgte, hvorunder englænderne tog både kollektiv afstraffelse, konfiskation af ejendom og dødsstraf i anvendelse, samtidig med at det begyndte at komme til alvorlige gnidninger mellem det græsk-cypriotiske befolkningsflertal og Cyperns tyrkiske minoritet.

En kort våbenhvile i august 1956 blev afløst af en ny bølge af terror og modterror, som kulminerede i november samme år, samtidig med at Storbritannien var kastet ud i Suezeventyret. Ikke desto mindre blev det for begge parter stedse mere indlysende, at en afgørelse ikke kunne træffes gennem den militære styrkeprøve. Det var helt i overensstemmelse hermed, at den britiske regering i sommeren 1956 overdrog lord Radcliffe at forsøge at finde frem til et forfatningsforslag, hvormed man kunne bilægge konflikten.

RADCLIFFE-PLANEN OG MACMILLAN-PLANEN

Radcliffe-planen blev offentliggjort den 19. december 1956. Den var mere vidtgående i sine indrømmelser af selvstyre til cyprioterne end noget tidligere forslag. Ganske vist skulle udenrigske anliggender, forsvar og sikkerhedsspørgsmål stadig bero hos guvernøren, men alle andre sager ville efter planen blive overdraget til en førsteminister og et kabinet, der skulle bestå af medlemmer af den lovgivende forsamling. Denne skulle have 36 medlemmer, hvoraf 24 ville blive valgt af græsk-cyprioterne, 6 af de tyrkiske cyprioter og 6 udpeget af guvernøren.

Planen blev omgående afvist af regeringen i Athen med motivering, at den ikke gav den ønskede selvbestemmelsesret. Tyrkiet stillede sig mere positivt – måske fordi koloniminister Lennox-Boyd i Underhusdebatten om Radcliffeplanen erklærede, at ordningen kunne føre frem til gennemførelse af selvbestemmelsesprincippet, men at prisen herfor meget vel kunne tænkes at blive, at øen blev delt i en græsk og en tyrkisk del. Hermed var der lagt op til en appel til Tyrkiet, som ganske omgående blev besvaret positivt. Den britiske regerings hensigt har formentlig været at vriste noget af initiativet i Cypernspørgsmålet ud af Grækenlands og græsk-cyprioternes hænder, at spille det tyrkiske mindretal på øen ud mod det græske flertal og at hidføre en situation, hvor forholdet mellem to atlantpagtlande blev så spændt, at det måtte markeres, at ikke blot Storbritannien, men også NATO havde interesse i, at konflikten blev bragt til ende, og at de strategiske hensyn ved en løsning trådte i første række.

Taktikken blev ikke resultatløs. Mellem tyrkiske og græske cyprioter kom det til mere alvorlige sammenstød end hidtil, Tyrkiet gik nu officielt ind for deling som en udvej, og i tyrkiske byer kom det til demonstrationer og overfald på grækere. Også det militære samarbejde mellem Grækenland og Tyrkiet i atlantpagten blev påvirket, hvorfor Paul-Henri Spaak som NATOs generalsekretær tilbød mægling, og USA i højere grad end tidligere gav sin mening i sagen til kende. Følgelig blev grækerne mere interesseret i at give indrømmelser. Det begyndte i marts 1957, da EOKA tilbød at indstille sin terrorvirksomhed, så snart Makarios var blevet løsladt. Da ærkebiskoppen kort efter gik ind på de britiske myndigheders

krav om, at han skulle godkende, at EOKA stillede sin aktivitet i bero, blev han sat på fri fod, men fik dog ikke tilladelse til at vende tilbage til Cypern. Makarios slog sig foreløbig ned i Athen, hvorfra han i april 1957 erklærede, at han alene stod som valgt repræsentant for Cyperns befolkning, og at ingen andre end han var kompetent til at forhandle med englænderne.

Senere på året blussede ny uro op på øen, og navnlig i Nicosia fandt der optøjer og strejker sted. Desuden indtraf der politiske mord og en række tilfælde af sabotage. I særdeleshed virkede det ophidsende på græsk-cyprioterne, at det heller ikke denne gang lykkedes at føre en resolution om selvbestemmelsesret for Cypern gennem FNs generalforsamling. Lige så lidt faldt befolkningen til ro ved, at den hårdhændede feltmarskal Harding blev afløst af den tidligere britiske Jamaica-guvernør, sir Hugh Foot, der blev betragtet som en mand, der hellere så diplomatiske end militære løsninger på konflikter.

Bestræbelserne for at nå frem til en kompromisløsning trådte ind i en ny fase den 19. juni 1958, da den britiske regering offentliggjorde den såkaldte Macmillan-plan vedrørende Cyperns forfatning, hvori man tilsigtede en fremadskridende udvikling over en 7-årig periode, og hvor den bærende idé var karakteriseret af ordet »partnership«. Herigennem mente englænderne at kunne tilgodese både græsk-cypriotiske, tyrkiske og britiske interesser, men nu som tidligere vægrede både regeringen i Athen og ærkebiskop Makarios sig ved at gå ind på noget, der ikke førte den lige vej til selvbestemmelsesret og enosis.

Forgæves forsøgte premierminister Macmillan gennem forhandlinger i Athen og Ankara at finde en formulering, der kunne vise sig anvendelig. I stedet kom et initiativ, der på længere sigt skulle blive afgørende, fra Makarios, som fremsatte den tanke, at Cypern efter en begrænset periode med selvstyre kunne omdannes til en selvstændig stat, der ikke var forbundet hverken med Grækenland eller med Tyrkiet.

Den britiske regering tog imidlertid ikke straks standpunkt til Makarios' forslag, men gik videre med iværksættelse af Macmillan-planen med det formål for øje at få øen pacificeret og at få repræsentative institutioner oprettet, men vilkårene var vanskelige, fordi både den græske regering og de fleste af græsk-cyprioterne afslog at samarbejde.

Imens blev det mere og mere iøjnefaldende, at en snarlig løsning var tvingende nødvendig, hvis man ikke skulle risikere borgerkrigslignende tilstande og en ny voldsom opblussen af terror og guerillakrig. Forholdet mellem de græske og de tyrkiske elementer på øen var blevet yderst spændt, og i sommeren 1958 kom det til adskillige alvorlige sammenstød, ligesom også de britiske tropper og tyrkisk-cyprioterne gentagne gange tørnede sammen. Desuden fortsatte skærmydslerne mellem englænderne og græsk-cy-

prioterne, og navnlig vidnede de britiske styrkers hårdhændede optræden mod befolkningen i Famagusta den 3. oktober 1958 om, at der ikke skulle meget til, at situationen kunne glide ud af kontrol. Også nye henrettelser af EOKA-folk tydede på, at den langtrukne konflikt rummede en betydelig risiko, som ikke blev mindre af, at de venstre-elementer, der ellers siden Makarios' tiltræden havde fulgt hans mindste vink, nu viste tegn til at ville gå egne veje. Højst sandsynligt har erkendelsen heraf været af stor betydning for ærkebiskoppens beslutning om at fremsætte det kompromisforslag, som kunne komme til at betyde, at man i stedet for enosis fik et selvstændigt Cypern.

I denne situation spillede det en væsentlig rolle, at både USA og NATO udfoldede bestræbelser for at få Cypernkonflikten bragt ud af verden. Den var efterhånden blevet en meget alvorlig belastning for forholdet mellem Grækenland og Tyrkiet, og heri lå der en trusel mod vestens sikkerhed, som var så meget større som den mellemøstlige situation efter kuppet i Bagdad den 14. juli 1958 var yderst uklar og farlig. Man måtte se i øjnene, at fortsat strid på Cypern rummede muligheder for farlige komplikationer, og ikke mindst noterede man i Washington og i Palais Chaillot med nogen bekymring, at den græske regering flirtede åbenlyst og næsten demonstrativt med neutralister som Nasser og Tito.

ZÜRICH- OG LONDON-AFTALERNE 1959

Den afgørende kontakt i sagen blev optaget mellem repræsentanter for den græske og den tyrkiske regering i forbindelse med NATO-ministerrådsmødet i december 1958. En måned senere blev Cypernkonflikten drøftet mellem den græske udenrigsminister Averoff og hans tyrkiske kollega Zorlu, og med udgangspunkt heri forhandlede de to udenrigsministre og deres respektive regeringschefer Karamanlis og Menderes videre i Zürich i begyndelsen af februar. Den 11. 2. 1959 nåede man frem til et resultat, og fra mødet i Zürich udsendtes et communiqué, hvori princippet for det kompromis, man var nået frem til, blev skitseret.

Straks efter forhandlede Karamanlis i Athen med ærkebiskop Makarios, som erklærede sig tilfreds med resultatet af Zürich-mødet. Det gik ud på, at der skulle oprettes en fri og selvstændig republik Cypern, hvis politiske struktur man var nået til enighed om, og at den nye stats suverænitet skulle garanteres i en særskilt traktat, ligesom den skulle indgå en allianceaftale med Grækenland og Tyrkiet.

Zürich-overenskomsten blev derefter behandlet på en rundbordskonference i London den 17.–19. februar 1959, hvori deltog repræsentanter på højeste plan fra Storbritannien, Tyrkiet og Grækenland foruden delegationer fra græsk-cyprioter og tyrkisk-cyprioter med henholdsvis ærkebiskop

Makarios og dr. Kutchuk i spidsen. Den endelige aftale blev sluttet den 19. februar, hvorefter overenskomsten blev offentliggjort den 23. februar.

Londonaftalerne bestod af en række dokumenter, hvoraf det indledende rummede et memorandum, som var underskrevet af de tre premierministre, Macmillan, Menderes og Karamanlis. Heri opstillede man de forudsætninger, man var blevet enige om til løsning af Cypernproblemet, ligesom der hertil føjedes en erklæring om, at de to cypriotiske ledere godkendte traktatkomplekset. De øvrige aktstykker angik fortrinsvis republikken Cyperns grundlæggende struktur, en garantitraktat, en alliancetraktat og en erklæring fra Storbritanniens regering om opretholdelse af britiske baser på øen og om andre betingelser for, at England ville opgive sin suverænitet over Cypern. Hele overenskomsten skulle træde i kraft hurtigst muligt og senest den 19. februar 1960.

Republikken Cyperns struktur blev bestemt i 27 punkter, der bl. a. gik ud på, at Cypern skulle være en republik, i hvilken præsidenten tilhørte den græsk-cypriotiske befolkning og vicepræsidenten det tyrkiske mindretal, begge valgte ved almindelig stemmeret indenfor hver af de to befolkningsgrupper. Præsidenten og vicepræsidenten blev hver for sig og i fællesskab udstyret med vetoret overfor love, der var blevet vedtaget i Cypernparlamentet, kaldet repræsentanternes hus, og overfor beslutninger i ministerrådet vedrørende udenrigsanliggender, forsvar og sikkerhedsspørgsmål. Formålet hermed var først og fremmest at sikre de to nationaliteter overfor hinanden. Det samme sigtede man til med bestemmelsen om, at både græsk og tyrkisk skulle være officielle sprog. Desuden fastsatte man omhyggeligt talforholdet mellem græsk-cyprioter og tyrkisk-cyprioter i de forskellige statsorganer. Ministerrådet skulle således bestå af 7 græsktalende og 3 tyrkisktalende, mens de førstnævnte i repræsentanternes hus skulle besætte 70 % af pladserne og tyrkerne resten. I Cyperns hær, der blev fastsat til 2.000 mand, skulle dog 40 % hentes fra det tyrkiske og 60 % fra det græske befolkningselement, mens fordelingen i de ligeledes 2.000 mand store politi- og sikkerhedsstyrker blev sat til 30 og 70, hvilket var de samme tal, som skulle gælde i den civile administration. Der blev med andre ord tale om en noget stærkere tyrkisk repræsentation, end man ville have fået, hvis man havde lagt det talmæssige styrkeforhold mellem de to befolkningsgrupper til grund for fordelingen. Desuden blev en hel del anliggender overdraget til hvert af de to samfund til løsning gennem kommunale kamre, der repræsenterede dels græsk-cyprioterne, dels tyrkerne på øen. Navnlig i kulturelle og religiøse anliggender havde disse folkevalgte kamre vidtrækkende kompetance. Endelig hed det i denne del af aftalen, at det var forbudt Cypern at forene sig med nogen anden stat, ligesom øen ikke kunne deles.

En tilsvarende forpligtelse indgik i den garantitraktat, som blev slut-

tet mellem Storbritannien, Tyrkiet, Grækenland og republikken Cypern. Desuden tiltrådte den nye stat en militæralliance med Grækenland og Tyrkiet. I henhold til denne blev der oprettet et tremagtshovedkvarter på Cypern, og græske og tyrkiske officerer fik til opgave at uddanne cypriotiske befalingsmænd, ligesom der på øen blev stationeret en græsk styrke på 950 mand og en tyrkisk på 650. Endelig gik Storbritannien i en særskilt deklaration ind på at afstå sin suverænitet over Cypern med undtagelse af et par områder, der skulle fortsætte som britiske militærbaser og om hvilke nærmere afgørelse skulle træffes.

MAKARIOS OG GRIEVAS

Dermed var Cypernproblemet om ikke løst, så dog i hvert fald nået et afgørende skridt nærmere mod sin løsning, men London-traktatkomplekset var ikke i alle henseender fyldestgørende. Den forfatning, man var enedes om, måtte gennemføres på Cypern og en række andre spørgsmål løses, bl. a. vedrørende de britiske baser på øen. Det forudsatte, at cyprioterne stillede sig bag de to ledere, ærkebiskop Makarios og dr. Kutchuk, der som deres repræsentanter havde underskrevet Londonoverenskomsten.

På forhånd havde biskop Kyprianos af Kyrenia undsagt forliget, fordi det ikke havde ført frem til »enosis«, men da Makarios den 1. marts 1959 vendte tilbage til øen, blev han modtaget med en stormende hyldest af befolkningen, der således gav tilslutning til ærkebiskoppens politik. Af overordentlig stor betydning måtte det desuden være, hvilken holdning EOKA-lederen, oberst Grievas, valgte at indtage. Svaret på dette spørgsmål kom den 9. marts, da Grievas i et flyveblad beordrede sine tilhængere til at indstille kampen mod englænderne. Han vedgik ganske vist, at Londonoverenskomsten ikke betød, at man havde nået det mål, EOKA havde kæmpet for, nemlig Cyperns tilslutning til Grækenland, men alligevel fandt Grievas, at det var nødvendigt at give efter. Han motiverede sin beslutning med, at fortsat kamp ville betyde, at ikke blot græsk-cyprioterne, men også grækerne i moderlandet blev splittet. Londonoverenskomsten var, erklærede han, at foretrække fremfor national splittelse. Desuden har det formodentlig gjort stærkt indtryk på ham, at Makarios blev så voldsomt hyldet på Cypern, og EOKA-chefen kan heri have set et tegn på, at cyprioterne ikke ville omfatte yderligere krigshandlinger med sympati. I overensstemmelse med oberst Grievas erklæring og en overenskomst mellem Makarios og guvernør Foot begyndte EOKA-folkene herefter at aflevere deres våben. Resultatet kom til at lyde på godt 600 håndskydevåben, et par tusinde bomber, 17.000 patroner og 1.000 kg sprængstoffer. Grievas selv forlod Cypern og bosatte sig igen i Grækenland.

Dermed var hans indflydelse på Cyperns anliggender imidlertid ikke

til ende, og det varede kun kort, inden EOKA-lederen kom i konflikt med Makarios, der den 5. april 1959 havde dannet en provisorisk regering med både græsk-cypriotisk og tyrkisk-cypriotisk deltagelse i det talforhold, som Londonstatutten havde fastlagt. Makarios-regeringens vanskeligste opgave måtte være at nå frem til en endelig aftale med Storbritannien om de britiske baser på øen, om hvilke man i princippet var enige på mødet i London. Enkelthederne i denne overenskomst, der nødvendigvis skulle opnås, inden Cyperns selvstændighed kunne realiseres, viste sig at være højst besværlige, og forhandlingerne om dem førte til, at Grievas igen lod høre fra sig. Det blev åbenbart, at der var opstået en konflikt mellem ham og Makarios, da ærkebiskoppen i slutningen af juli 1959 i en tale fremkom med ytringer, der kun kunne fortolkes som et maskeret angreb mod Grievas. Denne svarede øjeblikkelig med en anklage mod »skumle kræfter« på Cypern, som planlagde at overdrage store dele af øen til englænderne, og et par dage senere gik Grievas så vidt, at han offentligt tog afstand fra Zürich- og Londonaftalerne, som han erklærede at ville bekæmpe med al magt, og som han karakteriserede som et forsøg på at slavebinde det cypriotiske folk og som et forræderi mod cyprioternes sag. Det var stærke ord, og adskillige var af den opfattelse, at de mindre havde til formål at genoplive uroen på øen end at give Grievas en plads i rampelyset, hvorfra han kunne springe ind i græsk politik i rollen som Grækenlands genrejser. Både Makarios og Athen-regeringens leder, ministerpræsident Karamanlis tog skarpt til genmæle mod Grievas, men nogle af EOKA-folkene viste sig lydhøre overfor den tidligere chefs udtalelser. I august 1959 fremgik det af illegale flyveblade i Nicosia, at der var dannet en ny hemmelig organisation, KEM, hvilket betegnede den græske forkortelse for »Enosis-fronten på Cypern«. Andre EOKA-mænd, der havde dannet partiet EDMA, støttede derimod Makarios i at holde fast ved Londonaftalerne.

I oktober 1959 kom der en afspænding i stand mellem den cypriotiske modstandskamps to ledere: Makarios accepterede en indbydelse fra Grievas til forhandlinger på øen Rhodos. Mødet fandt sted den 7. oktober og varede i seks timer. Ved dets slutning udsendte de to deltagere en erklæring, hvori det hed, at misforståelserne mellem dem nu var bilagt, og at de skyldtes udenforstående personer. Af udtalelsen fremgik det, at Makarios havde givet tilsagn om at holde sig i stadig kontakt med Grievas om alle væsentlige spørgsmål angående Cypern, og at Grievas frit skulle kunne opholde sig på øen, så snart dens selvstændighed var blevet proklameret. Desuden hed det, at de to forhandlere var fuldstændig enige med hensyn til de britiske baser. Makarios erklærede endvidere, at spørgsmålet om Cyperns eventuelle medlemsskab af det britiske statssamfund ville blive afgjort af cyprioterne selv – enten i form af en parlamentsbeslutning eller ved folkeafstemning.

Næppe var den åbne konflikt mellem Makarios og Grievas blevet bragt til afslutning, før det kom til en krise mellem græsk-cyprioter og tyrkisk-cyprioter. Sandsynligvis under indtryk af dannelsen af KEM og Grievas indblanding i Cyperns forhold og af frygt for, at en sammenslutning med Grækenland kunne gennemtrumfes ved et kup, havde elementer indenfor det tyrkiske mindretal indledt en indsmugling af våben til øen. Som protest herimod afbrød Makarios forhandlingerne om Cyperns forfatning, mens dr. Kutchuk for sit vedkommende fordømte våbensmuglerierne, hvorpå han og Makarios i fællesskab appellerede til cyprioterne – de græske såvel som de tyrkiske – om at aflevere alle illegale våben. Da opfordringen i hvert fald i nogen grad bar frugt, blev forfatningsforhandlingerne genoptaget, og samarbejdet mellem de to befolkningsgrupper videreført efter den kortvarige episode.

Den 13. december 1959 tog Cypern det første store skridt på vejen mod selvstændighed siden Londonaftalerne og regeringsdannelsen i foråret, idet der blev afholdt valg til præsidentposten, som ifølge forfatningsbestemmelserne skulle besættes med en græsk-cypriot. Her sejrede ærkebiskop Makarios med to trediedele af stemmerne foran modkandidaten, John Clerides, der var gået imod Zürich- og Londonoverenskomsterne. Den følgende dag blev Makarios udråbt som Cyperns præsident. I sin tiltrædelseserklæring udtalte Makarios sin glæde over, at regeringsmagten på øen for første gang i 800 år var kommet på græske hænder, men iøvrigt fremhævede han, at der ikke fandtes sejrherrer eller besejrede i den lange frihedskamp. Tiden er inde, sagde han, til at gøre ende på fanatismen og til at finde frem til et frugtbart samarbejde mellem de to befolkningsgrupper og mellem cyprioter af forskellig opfattelse.

DET BRITISKE BASEPROBLEM

Efter præsidentvalget var tiden inde til at afholde, hvad man håbede ville blive den afsluttende konference om Cypern-spørgsmålet, således at øens selvstændighed kunne proklameres inden den 19. februar 1960 som fastsat i Londonaftalerne. Også denne konference fandt sted i den britiske hovedstad med deltagelse af udenrigsministrene Selwyn Lloyd, Averoff og Zorlu fra henholdsvis Storbritannien, Grækenland og Tyrkiet samt Makarios og Kutchuk. I sidste øjeblik gav også Grievas sit besyv med, idet han fra Athen erklærede, at de britiske basekrav var urimelige, og at det ville være ødelæggende for Cypern at træde ind i det britiske statssamfund. Konferencen endte med negativt resultat. Det var problemet om de britiske basers størrelse, der udgjorde anstødsstenen, hvorimod man var enige angående fremgangsmåden ved Cyperns eventuelle indtræden i Commonwealth. Afgørelsen på anmodning om at blive optaget skulle træffes af det

cypriotiske repræsentanternes hus, efter at øen var blevet selvstændig. Det fremgik af Selwyn Lloyds redegørelse i underhuset efter konferencens sammenbrud, at den britiske regering ønskede et område på 300 km² og med 1.000 indbyggere stillet til rådighed for baserne, mens Makarios' tilbud kun lød på 90 km², hvilket Lloyd mente var utilstrækkeligt, hvis Storbritannien skulle være i stand til i givet tilfælde at placere 20.000 mand på øen, hvilket den britiske forsvarsminister anså for nødvendigt.

Som følge af Londonforhandlingernes sammenbrud blev tidspunktet for proklameringen af Cyperns selvstændighed udsat først en måned og dernæst på ubestemt tid, ligesom man udskød de valg, der skulle have fundet sted til de græsk-cypriotiske og tyrkisk-cypriotiske råd i februar måned. Men det varede ikke længe, før drøftelserne mellem statssekretær i det britiske koloniministerium, Julian Amery, Makarios og Kutchuk blev genoptaget, denne gang i Nicosia. Heller ikke nu lykkedes det at opnå enighed i første omgang, men efter mange vanskeligheder fandt parterne omsider hinanden i en aftale, der blev undertegnet den 6. juli og som skulle træde i kraft den 16. august 1960 samtidig med, at Cypern blev en selvstændig republik.

Ligesom Zürich- og Londonoverenskomsterne 1959 betegnede baseaftalen i Nicosia et kompromis. Det areal, der forblev under britisk suverænitet, blev fastsat til 250 km², idet Cypern fik overdraget et par landsbyer og et kraftværk, som lå inde i det ene af de to baseområder. Disse var beliggende på øens sydkyst – det mindste på halvøen vest for byen Limassol, det andet sydvest for Famagusta. Herved havde Makarios opnået, hvad der af indrepolitiske og prestigemæssige grunde var hans vigtigste mål i denne sag, nemlig at der praktisk talt ikke levede cyprioter under fortsat britisk herredømme. Af noteudvekslingen omkring Nicosia-overenskomsten fremgik det tillige, at suveræniteten over baseområderne skulle tilfalde republikken Cypern i det tilfælde, at Storbritannien ønskede at give afkald på dem. Desuden rummede traktatkomplekset bestemmelser vedrørende brugen af baserne og om de cyprioters statsborgerskab, som var bosat i Storbritannien eller dets kolonier. Disse skulle vedblivende være britiske borgere, hvorimod englændere i republikken Cypern ikke kunne blive cypriotiske borgere. Endelig gav den britiske regering som en art vederlag for indrømmelserne tilsagn om at yde Cypern 12 millioner pund i økonomisk hjælp om året i de næste fem år, hvor man tidligere kun havde tilbudt 10 millioner.

DET SELVSTÆNDIGE CYPERN

Med Nicosia-overenskomsten i havn og følgelig med Cyperns uafhængighed som nært forestående var tiden inde til, at det første valg til Cyperns parlament kunne finde sted. Det blev afholdt den 31. juli 1960 og

gav det ventede resultat, at de partier, der støttede Makarios og Kutchuk i henholdsvis den græske og den tyrkiske del af befolkningen vandt klare sejre, således at republikken kunne proklameres den 16. august under indtryk af stabilitet og sammenhold.

Det er dog temmelig tvivlsomt, om dette billede kan holde ret længe. Valgdeltagelsen – 64 % – var ikke imponerende, og desuden havde den græsk-cypriotiske opposition mod Makarios, nemlig den demokratiske union under ledelse af ærkebiskoppens rival fra præsidentvalget, Nicosias tidligere borgmester, John Clerides, boycottet valget som protest mod valglovens bestemmelser. Derved blev EDMA – hvilket er en forkortelse for den forenede demokratiske genopbygningsfront – og det stærkt venstreorienterede AKEL, der begge støttede Makarios, nogenlunde ene om at appellere til vælgernes gunst. Af disse trak igen EDMA det længste strå, idet partiet kom til at besætte 30 af græsk-cyprioternes 35 pladser, mens de sidste fem tilfaldt AKEL. Denne fordeling var aftalt forud mellem Makarios og de to partiers ledere, således at styrkeforholdet i repræsentanternes hus intet som helst siger om deres tilslutning blandt græsk-cyprioterne. Når det kommunistisk-ledede AKEL lod sig nøje med 5 mandater, skyldes det utvivlsomt, at partiet har fundet det uklogt at lægge sig ud med Makarios, så længe hans position som nationalhelt er så stærk, som tilfældet nødvendigvis måtte være omkring selve befrielsesøjeblikket.

De cypriotiske partier udgør en ganske broget flok. EDMA blev dannet i april 1959 med en stamme af EOKA-folk, der var svorne tilhængere af ærkebiskop Makarios. Det var tænkt som et nationalt samlingsparti, men anlagde hurtigt højre-tendenser, der godt kan have en vis fascistisk afsmag. EDMA står fortsat Makarios nær, og han øver en fuldstændig kontrol med partiet, selv om han ikke beklæder nogen formel post i det. I sit program går EDMA ind for at bevare den cypriotiske stats hellenske karakter, men under fuld hensyntagen til tyrkerne. I det hele taget står partiet på Londontraktatens grund, og dets samfundsopfattelse karakteriseres af, at det går ind for bevarelse af den private ejendomsret. EDMA nyder betydningsfuld støtte fra den ortodokse kirke, og størsteparten af den græsk-cypriotiske landbefolkning har sluttet op om det.

AKEL – det arbejdende folks fremskridtsparti – går tilbage til 1942 og kontrolleres af kommunisterne. Dets stærke mand er generalsekretæren Ezekias Papaioannu. AKELs politiske program er adskilligt mere udførligt og klart end EDMAs og sigter til et socialistisk samfund som det endelige mål, men partiet hævder at ville nå det ad demokratisk vej. Som øjeblikkelige foranstaltninger kræves en jordreform, som bl. a. vil komme til at ramme kirkegodset. I udenrigspolitiske spørgsmål er partiet neutralistisk og vender sig mod planerne om at knytte Cypern til NATO. AKEL har sin styrke i en næsten enig tilslutning fra fagforeningerne, der tæller 40.000

medlemmer. Desuden menes enkelte landsbyer at være »venstreorienterede«, ligesom partiet har fundet tilslutning fra små tyrkiske kredse.

Den demokratiske union står som tidligere omtalt i åben opposition til Makarios og kan bedst karakteriseres som opsamlingssted for alle, der er fjendtligt sindet mod Makarios, men som ikke tiltrækkes af AKEL. Personlige sympatier og antipatier gør sig herved stærkt gældende; partiet må siges som sin kerne at have de græsk-cyprioter, som tidligere spillede en fremtrædende rolle, men som blev skudt til side af EOKA. Af stor betydning er det også, at partiet er blevet talerør for biskoppen af Kyrenia, som tidligt vendte sig imod Zürich- og Londonaftalerne og som fortsat kræver enosis.

Blandt tyrkisk-cyprioterne er der kun tale om en enkelt politisk organisation af virkelig vægt, nemlig det tyrkiske nationalparti med dr. Kutchuk som formand. Det er stærkt antikommunistisk og stræber efter at opnå de bedst mulige kulturelle, sociale og økonomiske vilkår for den tyrkiske minoritet. Der er dog adskillige tegn på, at tyrkerne strides lige så bravt inden for partiets rammer, som græsk-cyprioterne gør gennem deres tre partier, og at personlige modsætninger her er endnu mere fremtrædende end hos grækerne.

Selv om Makarios og EDMA sejrede stort ved valgene den 31. juli, forekommer det ikke at være sikkert, at ærkebiskoppens magt på længere sigte er vel konsolideret. Sejren blev utvivlsomt uforholdsmæssig stor, fordi den demokratiske union boycottede valgene som protest mod, at valgordningen var blevet således tilrettelagt, at de af kirken beherskede landdistrikter blev favoriseret i mandatfordelingen, men alligevel synes den største fare at lure fra AKELs side. Splidagtigheden og de personlige modsætningers store rolle i cypriotisk politik vil nok vise sig at give det bedst organiserede og mest målbevidste parti gode kort på hånden, men afgørende bliver det utvivlsomt, om Makarios er i stand til at mestre de store problemer, Cyperns vanskelige økonomiske forhold frembyder.

Cypern er – til trods for det udviklingsprogram, Storbritannien har finansieret og realiseret i tiden siden 1946 – et tilbagestående land i økonomisk henseende. Landbruget er fortsat primitivt, og der er kun ringe industri til udnyttelse af råstofforekomsterne. Cyperns import androg i 1959 42 millioner pund, mens eksporten beløb sig til 18 millioner pund. Den økonomiske hjælp på 12 millioner, Storbritannien har bevilget i Nicosiaaftalerne, er således ikke tilstrækkelig til at opveje underskuddet på handelsbalancen, og den cypriotiske regering har derfor opstillet planer for en forbedring af landets valutasituation, fortrinsvis ved en udvikling af turismen, som man stiller store forventninger til.

Sandsynligheden taler for, at der må mere effektive midler til, og at Cypern må vende sig til vestmagterne for at opnå den støtte, som er nød-

vendig, hvis øens erhvervsliv skal udbygges. De seneste begivenheder –bl. a. det besøg den russiske ambassadør i Athen, Sergeyev har aflagt på Cypern – kunne tyde på, at også Sovjetunionen kan tænkes at yde bistand til Makarios' regering for herved at søge at forhindre, at Cypern binder sig ensidigt til vesten. Foreløbig synes præsidenten selv at hælde til den anskuelse, at i hvert fald et medlemsskab af det britiske statssamfund vil være fordelagtigt, mens vurderingen af muligheder og risiko i forbindelse med Cyperns eventuelle optagelse i NATO aftegner sig såre uklart, og andre kræfter – vist nok bl. a. udenrigsministeren Kyprianou – menes at trække i neutralistisk retning.

LITERATUR OG KILDER:

Keesing's Contemporary Archives 1954 ff.
Utrikespolitiska Institutets Kalendarium 1955 ff.
The Annual Register 1955 ff.
Økonomi og Politik 1955, nr. 2–4.
Utrikespolitik 1959, nr. 5.
The Economist 15/8, 17/10, 24/10, 31/10, 21/12 1959 og 16/1, 23/1, 6/2, 20/2, 16/4, 4/6, 2/7, 16/7, 13/8 og 24/9 1960.
Artikler i New York Times, Times, New Statesman, Manchester Guardian og Neue Zürcher Zeitung (alle beroende i »Institut for Presseforskning og Samtidshistorie«s kliparkiv).
»Cyprus«. Udg. af Central Office of Information, London. R. 4426, July 1960.
Dudley Barker: Grievas. (Cresset Press, London, 1960).
Doros Alastos: Cyprus Guerrilla. (Heinemann, London, 1960).
Stanley Mayes: Cyprus and Makarios. (Putnam, London, 1960).
W. Byford-Jones: Grievas and the Story of EOKA (Hale, London 1960).
Sylvia Foot: Emergensy Exit. (Chatto & Windus, London 1960).